

**ФАЛЕС МІЛЕТСЬКИЙ: РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ПРАВОВИХ УЯВЛЕНЬ
ПРО СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ**

Досліджуються морально-правові погляди на суспільні відносини Фалеса Мілетського (624-546 рр. до н.е.), визначається його роль у зародженні давньогрецької філософії права.

Ключові слова: Фалес Мілетський, давньогрецька філософія, морально-етичні відносини, морально-правові уявлення.

Постановка проблеми. Першим серед мілетських філософів був Фалес – відомий математик, астроном та політичний діяч, який користувався великою повагою співгромадян. Він походив із знатного фінікійського роду, був сучасником Солона та Креза. Але, не дивлячись на його великий внесок у розвиток науки в цілому та філософії зокрема, постать Фалеса залишається маловідомою. Він входив до числа відомих семи мудреців, чий вислови дійшли до наших днів.

Багатогранні наукові пошуки Фалеса своєрідно впливали на розвиток його філософської думки. Так, наприклад, геометрія на той час була настільки розвинутою наукою, що виступала певною основою наукової абстракції й саме це і вплинуло на погляди Фалеса. Мислитель, як і його наступники, був прихильником концепції гілозоїзму, – поглядів, за якими здатність відчувати нібито притаманна будь-якій матерії. Він вважав, що все суще має власну душу, розглядаючи її як щось спонтанно-активне. Також філософ прославився своєю суспільно-етичною, державно-правовою та дипломатичною діяльністю, що спричиняло неабиякий вплив на розвиток тогочасного давньогрецького суспільства. Тому діяльність Фалеса і на даний час викликає неабиякий інтерес і продовжує залишатися предметом наукового аналізу.

Ступінь наукової розробки проблеми. До дослідження творчої спадщини Фалеса зверталося не одне покоління вчених-філософів, правознавців, політологів та представників інших галузей науки. Ще в сиву давнину до цієї проблематики звертали такі мислителі античності як Геродот, Діоген Лаєртії, Страбон, Еліан. Серед західноєвропейських вчених творчість Фалеса вивчали Ж.П.Вернан [4], В.Віндельбанд [5], Т.Гомперц [6]. До сучасних реалій дослідженнями у цій сфері займалися В.Ф.Асмус [2], А.С.Богомолов [3], Н.Н.Залеський [7], М.М.Кобиліна [8], А.Ф.Лосєв [11], С.Я.Лур'є [12], В.С.Нерсесянц [14], З.А.Покровська [15],

С.В.Пролєєв [16], Г.П.Редькін [17], І.Д.Рожанський [18], С.Н.Трубецький [20], в українських дослідженнях – М.В.Костицький [10].

Метою статті є аналіз філософсько-наукових поглядів Фалеса на суспільні відносини через призму морально-правових констант тогочасного іонійського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Давньогрецька філософія (в тому числі філософія права) є чистим творінням грецького духу, бо жоден інший народ до греків не створив філософії в тому розумінні, яке ми застосовуємо власне до цієї науки. Напевно розквіт грецької філософії не був випадком. Йому сприяла географія країни, суспільний і політичний устрій грецьких міст-держав, рід занять населення, власне грецька культура та демократія, яку освоїли греки. Зацікавленість природою, навколишнім світом, людиною взагалі й людиною в природі та суспільстві, прагнення до ясності та здатність до абстрактних розмірковувань – це ті обставини, що сприяли виникненню грецької філософії. Зауважимо, що давня грецька філософія починається з того, що абстрактне мислення спрямовується на зовнішню природу, на зовнішній, об'єктивний для людини світ, як єдину струнку цілісність, на космос [10, с.26].

Початок філософствування у греків пов'язаний не з поняттєво-логічними конструкціями, а з образно-метафоричними міркуваннями, зумовленими традиціями міфологічного осмислення світу. У морально-правовій філософії проблеми моралі та права спочатку розчинялися в міркуваннях античних філософів про Космос, логос, долю. При цьому в багатьох випадках поняття моралі й права перепліталися. З одного боку це свідчило про близькість цих форм регулювання людської поведінки, а з другого – про нездатність давньої думки вникнути в їх сутність і розмежувати ці дві категорії [22, с.41].

Антична філософія виникла в першій половині VI ст. до н.е. в малоазійській частині тодішньої Еллади – в Іонії, в місті Мілет (на західному

березі Малої Азії, сучасне місто Балат на території Туреччини). Вже на початку VI ст. до н.е. Мілет виділявся серед міст Іонійського союзу як великий торгівельний та культурний центр, де роль наукового знання стала частиною реалізації щоденних потреб впливових представників нової торгової аристократії. Про ті часи Геродот писав, що Мілет – процвітав як ніколи. Це була перлина Іонії [Геродот, V, 28.]. Тому не викликає подиву той факт, що перша давньогрецька філософська школа називається мілетською. До неї належали Фалес, який був, за словами Аристотеля, «родоначальником» філософії, а також Анаксимандр, Анаксимен та їх учні. У своїх ще наївних філософських уявленнях про світ мілетці опиралися на більш давній світогляд Гомера та Гесіода, очищуючи його від міфологічної форми та перетворюючи у відповідності з зачатками наукового мислення свого часу. Специфічна філософська постановка питання, яку ми зустрічаємо у зазначених мислителів, полягає в прагненні встановити ту першооснову, яка могла б пояснити всю нескінченну багатогранність природних явищ. Фалес вважав такою першоосновою воду, Анаксимен – повітря [1, с.25, 267].

Що ж до державно-політичних поглядів Фалеса зазначимо, що у Древній Греції все почалося зі спроб раціоналізації політичної складової життєдіяльності суспільства за допомогою міфів, які стали також ґрунтом для формування й філософського світогляду. Так від шлюбу Зевса з Фемідою, по теогонії Гесіода, народжуються дві дочки – Діке, тобто правда і справедливість, які співставляються з позитивно існуючими законами і звичаями, та Евномія, тобто благозаконня, законопорядок.

Вже в епоху Гомера (кінець II тис. до н.е.) греки оперували такими поняттями, як «правда», «справедливість» (діке), «звичай», «звичайне право» (теміс), «номос» (закон) та ін. У Гомера божественна за своєю природою справедливість виступає як об'єктивна основа та критерій правдивого. Те, що відповідало тодішнім поглядам на справедливість, сприймалося як право. Гесіод (VII ст. до н.е.) вказував на єдині корені та основи таких категорій, як справедливість та закон. Пізніше уявлення про взаємозв'язок справедливості та права були розвинуті у творчості «семи мудреців», зокрема: Солона, Фалеса, Хілона, Біанта та ін. (VI ст. до н.е.), які доводили необхідність дотримання «міри» і «середини» в усіх справах та вчинках. Ці поняття вважалися уособленням справедливості та моральної основи людської поведінки, а також законодавства. Зок-

рема Фалес казав: «Не роби сам того, що ти засуджуєш у інших» [21, с.32-33].

Справедливість (діке) в Гесіода, так само як і в Гомера, позиціонується як протиположна силі та насиллю. Як дочка верховного бога Зевса (втілення всього досконалого й всеблагого) та Феміди (втілення вічного, звичайного, природного, божественного порядку), Діке охороняє божественну справедливість та карає за відхід від неї. П.Г.Редькін стосовно гесіодівської Діке зазначав, що вона виступаючи еталоном правди та справедливості, являючись втіленням небесного, божественного і в той же час також і проявом природної сили – відрізняється від земного позитивного права. Тому в даному випадку можна прослідкувати процес зародження двох понять, що проходять через всю історію грецької філософії права: поняття про природне та позитивне право [17, с.395]. Евномія ж (благозаконня), будучи дочкою Зевса та Феміди і сестрою Діке, означає божественний характер начал законності в суспільному устрої, глибинний внутрішній зв'язок законності та суспільного (державного) порядку [14, с.20]. Зазначимо, що і Діке (справедливість) і Евномія (благозаконня), походючи з спільного начала, за давньогрецькою міфологією виконують дещо різні, але споріднені функції, зокрема до функцій Діке належить нагляд на дотриманням божественної справедливості та виконання функцій покарання за її порушення, звеличуючи божественний, природний закон до рангу еталону, який не підлягає ігноруванню за будь-яких обставин. В разі ж його порушення настає невідворотне покарання, яке несе в собі божественний підтекст. Фактично проголошується, на наш погляд, примат природного, божественного права над позитивним. І в той же час Евномія зводить до рангу абсолютної основи божественний характер якому повинні відповідати начала позитивного права й суспільного устрою, та нерозривно зводить між собою внутрішні глибинні зв'язки законності та державного порядку. Іншими словами можна сказати, що Діке проголошує примат природного, божественного права та невідворотність покарання за його порушення, а Евномія – пов'язує між собою божественне, природне та позитивне право, божественний та державний порядок, тим самим фактично проголошуючи необхідність суворої відповідності положень позитивного права природному, божественному, а також прирівнює функції покарання за порушення природного, божественного права з відповідальністю за недотримання вимог норм позитивного права, фактично надаючи йому також божест-

венного вираження чи то прояву. Вона виконує функцію сполучної ланки між природнім, божественним та позитивним правом, законністю, суспільним порядком.

Вже деякі з семи грецьких мудреців (VII-VI ст. до н.е.), зокрема Фалес, Біант, Піттак, Солон, Хілон формулюють принципи справедливого, на їх погляд, державно-правового устрою. Так Фалес і Солон займалися політикою, причому останній прагнув реалізувати свій політичний ідеал на практиці, ставши архонтом в Афінах і видавши у 594 році до н.е. «Нові закони», тим самим реформував соціально-політичний лад афінського полісу [9, с.156]. Щодо Фалеса, значимо, що вже на зорі зародження та розвитку філософії, ним формулювалися ідеї політичного та державницького характеру, які вже на той час відігравали неабияку роль у розвитку еллінського суспільства. Саме ж осмислення проблем, які пізніше отримали назву філософських, відноситься до пізнього періоду творчості Фалеса. До того часу він вже був відомий своєю мудрістю. Одним із вагомих її виразів стали, зокрема, поради з приводу ведення державних справ. Так він порадив містам Іонії об'єднатися в єдиний паніонічний союз, який значно їх підсилював та служив би засобом захисту загальних грецьких інтересів [20, с.102].

Під тиском об'єктивних обставин зовнішнього характеру, Фалес змушений був повернутися до державних справ, від яких він відійшов з метою спостереження за явищами природи. Саме ці обставини були досить небезпечними для Мілету та могли спровокувати грандіозну соціальну катастрофу, яка, в свою чергу, спричинила б непоправні наслідки для міста Фалеса. На його очах корінним чином змінювалось встановлене на протязі сторіч суспільно-політичне життя Близького Сходу. Із силою такої могутності ні грекам, ані їх сусідам до того часу не доводилося зустрічатися – в безпосередній близькості до грецьких міст зупинилася наймогутніша армія того часу – військо перського царя Кіра Великого. І саме ця обставина могла спровокувати зміну епох. Об'єктом військових зазіхань персів стає Лідія, яка поряд з Вавілонією та Єгиптом, на 549 рік до н.е. залишалася великою незалежною державою регіону.

Лідією правив цар Крез, який розуміючи небезпеку свого становища розпочинає пошук союзників у протистоянні перській загрозі. Із змісту давніх історичних пам'яток випливає, що Крез звертався з пропозицією про укладення військового союзу до Мілету, і в цей процес безпосередньо втрутився Фалес. Зокрема Діоген Лаерт

тій вказував, що Фалес в державних справах приймав мудрі рішення. Так, коли Крез відрядив до мілетців своїх послів з метою укладення військового союзу, він став на перешкоді цьому процесові, що в подальшому і врятувало місто після перемоги Кіра над Лідією [Діоген Лаертій, I, 24].

Формування морально-етичної думки як джерела філософії, в давньогрецькому суспільстві починається з повсякденної моральної свідомості, яка у кожного народу виражається у багатоманітній формі приказок та прислів'їв. У Древній Греції на початку VI ст. до н.е. поглиблення особистісної свідомості виражається в появі етичної рефлексії. Її носії, скоріш за все, вже тоді отримали назву згадуваних нами вище «семи мудреців». Насправді різні джерела називають сімнадцять імен, кому приписується авторство моралізаторських гном (сентенцій, висловів). До їх числа, в основному, належали суспільні та політичні діячі, зокрема ім'я Солона Афінського фігурує у всіх списках. У цих представників етичне мислення тісно перепліталось з політико-юридичним. А Фалес, ім'я якого також завжди входило до цього переліку, виступає у ньому не тільки як мудрець, софос, але і як перший філософ [19, с.59]. Ці мислителі в своїх коротких висловах (гномах) формулюють досить раціональні та світські за своїм духом етичні та політичні сентенції, максими мирської практичної мудрості, досить часто відносячи їх на рахунок полісного життя, його законів та порядків [14, с.20]. Найбільш ж цінними з філософської точки зору є максимально узагальнюючі вислови. Один із самих глибоких приписують Фалесу. У відповідь на питання як прожити саме праведне та ліпше життя, мудрець відповів: «Якщо самі не будемо робити те, у чому дорікаємо іншим» [19, с.60].

Зауважимо, що зусиллями «семи мудреців» було створено чи не найперший у світовій правовій та політичній думці кодекс правил державного управління, досягнення полісної єдності, політичного компромісу, принципів законотворення, взаємозв'язку справедливості та права з акцентом на дотриманні міри, «золотої середини», стабільності законів, доброчесності та справедливості державних правителів [13, с.37-38].

Фалес походив із знатного роду, але за своїми соціально-політичними поглядами виступав за помірковане правління, не сприймав крайнощів багатства та злиденності. Цікавим є також той факт, що вислів, який приписують авторству Фалеса, зокрема «Пізнай самого себе», поряд із висловом Солона «Нічого понад міру», був відтворений на стінах храму Аполлона в Дельфах та мав

досить потужний морально-етичний вплив на соціум як на території Еллади, так і за її межами.

Також з відомостей про участь Фалеса в тогочасному політичному житті збереглося повідомлення Геродота про те, що він радив іонійським полісам об'єднатися для боротьби проти вторгнення персів в малоазійські грецькі міста. «Він запропонував іонійським жителям побудувати один загальний будинок для нарад, саме на Теосі, так як це місто знаходилося в центрі Іонії. Окремі міста, між іншим, повинні були зберегти самостійність, але тільки як місцеві общини» [Геродот, I, 170], але ця пропозиція Фалеса так і залишилася не реалізованою [14, с.21]. Можна зазначити, що цими діями він намагався створити фактично державний орган парламентського типу для Іонії, розмістивши його рівновіддалено від всіх складових частин, чи то суб'єктів Іоністичної держави. Вони, на думку Фалеса, повинні були передати цьому центральному державному органу частину свого суверенітету, перетворюючись з вільних міст-держав на складові частини нової Іоністичної держави, залишаючи за собою лише компетенцію у врегулюванні питань місцевого рівня. Але увійшовши до одного державного організму ці новостворені територіальні суб'єкти шляхом об'єднання належних їм військових, фінансово-економічних, людських ресурсів та проведенням однієї політичної лінії, змогли б протистояти загарбницьким устремлінням перських завойовників, які прагнули захопити малоазійські землі, підконтрольні на той час розрізненим грецьким громадам. Звичайно, цей новоутворений державний організм позбавляв би вільні грецькі міста-держави частини їхнього суверенітету, але завоювання цих земель персами призвело б до повної його втрати і навіть до фактичної загибелі грецьких полісів в Малій Азії, що з часом таки і сталося.

Грецький письменник Еліан Клавдій на початку III ст. н.е. писав, що філософи також займались державною діяльністю, а не тільки жили в тишині відрізняючись одними інтелектуальними перевагами... Солон служив афінянам, Біант та Фалес принесли велику користь Іонії [Еліан. Пестрыє історії, с.3, 17].

Висновки. На основі розглянутого матеріалу можна прийти до висновку, що розробляючи власні філософсько-категоріальні та етично-правові константи, Фалес створював підґрунтя для розвитку соціально-політичних, морально-етичних та державно-правових підвалин тогочасного суспільства. Це досить виразно можна простежити на прикладах його політичної та державниць-

кої діяльності, до якої він змушений був звертатися за час свого життя під тягарем обставин переважно зовнішнього характеру. Його науково-політична діяльність на той період розвитку грецького суспільства не була чимось надзвичайним, «позарамковим», а спрямовувалася безпосередньо на розв'язання проблемних питань життя та розвитку тогочасного соціуму.

Список літератури

1. Антология мировой философии. В 4-х томах. – Т.1. – Ч.1. – Москва: Мысль, 1969. – 936 с.
2. Асмус В.Ф. Античная философия. – Москва, 1976. – 541 с.
3. Богомолов А.С. Античная философия. – Москва, 1985. – 368 с.
4. Вернан Ж.П. Происхождение древнереческой мысли (пер. с франц., под ред. Ф.Х.Кессиди и А.П.Юшкевича). – Москва, 1988. – 223 с.
5. Виндельбанд В. История древней философии (пер. с нем. под ред. А.И. Введенского). – Киев: Тандем, 1995. – 368 с.
6. Гомперц Т. Греческие мыслители (пер. с нем.). – Т. 1-2, Санкт-Петербург, 1911-1913.
7. Залесский Н.Н. Очерки истории античной философии. – Вып. 1. – Ленинград, 1975. – 520 с.
8. Кобылина М.М. Милет. – Москва, 1965. – 204 с.
9. Козырев В.В. Образ идеального государства в философии Древней Греции. // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск. - №4, 2008. – 156-160 с.
10. Костицкий М.В. Філософський аналіз європейського права та його трьох світоглядних джерел // Філософські та методологічні проблеми права. Випуск 1. – К.: Атіка, 2009. – 22-30 с.
11. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. – Москва, 1989. – 204 с.
12. Лурье С.Я. Очерки по истории античной науки. – Москва-Ленинград, 1947. – 617 с.
13. Мироненко О.М., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 456 с.
14. Нерсисянц В.С. Политические учения Древней Греции. – Москва, 1979. – 261 с.
15. Покровская З.А. Античный философский эпос. – Москва, 1979. – 263 с.
16. Пролеев С.В. История античной философии. – Москва: Рефл-бук, 2001. – 512 с.

17. Редькин Г.П. Из лекций по истории философии права в связи с историей философии вообще. – Санкт-Петербург, 1889. – Т.1.

18. Рожанский И.Д. Античная наука. – Москва, 1980. – 200 с.

19. Соколов В.В. Философия как история философии. – Москва: Академический Проект, 2010. – 843 с.

20. Трубецкой С. Н. Курс истории древней философии. – Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС; Русский Двор, 1997. – 589 с.

21. Философия права: конспект лекций / О.Г.Данильян, А.П.Дзюбань, С.И.Максимов и др. / под ред. О.Г.Данильяна. – Харьков: Право, 2009. – 176 с.

22. Філософія права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / О.Г.Данильян, О.П.Дзюбань, С.І.Максимов та ін. / за ред. О.Г.Данильяна.–Харків: Право, 2009. –208с.

Стаття надійшла до редколегії 22 грудня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

S.G. Melenko

Thales of Miletus: Rationalizing Ethic and Legal Understanding of Social Relations

Summary

The article under discussion investigates ethic and legal views of Thales (years of birth 624-546 B.C.) upon social relations. Besides, the author makes an attempt to determine the role of Thales in founding philosophy of law in Ancient Greece.

Keywords: Thales of Miletus, ancient Greek philosophy, but moral and ethical attitudes, moral and legal representation.

S.G. Melenko

Фалес Милетский: реализация нравственно-правовых представлений об общественных отношениях

Аннотация

В статье исследуются нравственно-правовые взгляды на общественные отношения Фалеса Милетского (624-546 гг. до н.э.), определяется его роль в зарождении древнегреческой философии права.

Ключевые слова: Фалес Милетский, древнегреческая философия, нравственно-этические отношения, нравственно-правовые представления.

